

Lázár Mihályné Kecán Johanna

Élt egy család a huszadik század elején a Nyírségben – ezen a homokbuckás, almáskertekkel tarkított tájon –, melyet a népzene tudomány megkülönböztetett figyelemmel tart számon. A figyelem oka, hogy három kiváló énekes származik ebből a *nyíradonyi* családból, három nővér, akiket Papp János és Dancs Lajos fedezett fel az 1970-es években, majd a nyomukban más gyűjtők is készítettek velük felvételeket.

A Kecán család ősei apai ágon feltehetően románok voltak, akik a 18. században, a Rákóczi szabadságharc leverését követő telepítések során kerültek a faluba. Itt azután a környezet hatására és egyes házasságok révén fokozatosan elmagyarosodtak, de görögkatolikus vallásukat megőrizték. Tisztességes anyagi körülmények között éltek, az 1910-es években olajütőmalmuk volt és mellette 65 holdon gazdálkodtak. Ekkoriban a szülőknek már nyolc gyermekről, nyolc leányról(!) kellett gondoskodniuk. Amália 1906-ban, Johanna 1916-ban, Irén 1918-ban született, ők azok, akiknek dalolását a nagyközönség is hallhatta népzenei találkozók, konferenciák, rádióból és hanglemezeiről. A két idősebb nővér 1978-ban megkapta a „Népművészet Mestere” címet (ebben az évben készült róluk a mellékelt fénykép). Közülük Lázár Mihályné Kecán Johannával és dalaival ismerkedünk meg Dévai János és Römer Ottó 1981–82-ben készült hangfelvételeinek segítségével.

Lázárné – testvéreihez hasonlóan – szívesen emlegette víg kedélyű édesanyjukat, aki munkája közben mindig dalolgatott. És bármennyi volt is a dolga, gyermekeit kedves gondoskodással vette körül, akik sokat tanultak tőle. Amikor például a mozgó tejfogakat kellett kihúzni, mondókát énekelt, mely megkönnyítette a kellemetlen esemény elviselését (069). Ez a mondóka távoli generációk öröksége; ősi, mágikus hiedelem emlékét őrzi játékos formában: voltaképpen varázslat, mely biztosítja, hogy az új fog erős legyen, mint a vas.

(069)

*Mikor kicsik vótunk, és a fogaink hullottak, még mikor cérnával húztuk ki, a jó édesanyánk mindig azt mondta:
Na, gyermekem, dobd be csak a sutba, és akkor énekszóval énekeld el:*

Egér, egér, adjál nekem vasfogat,
Én meg adok csontfogat!

És akkor így tovább megint menyünk a tücsökhöz:

Tücsök koma, gyere ki,
Szántani-vetni, kenyeret keresni!

Ott is letérdepeltünk a tücsök háza mellé és akkor ott énekeltünk a tücsöknek. Vót, amikor kijött a tücsök.

„sut” = kemence mögötti hely, ahol aludni is szoktak

Mire a Kecán lányok felnőttek, édesanyjuk, pajtásaik, fonóbeli társaik révén a környék összes dalát megismerték. Kitűnik ez a későbbi gyűjtésekből, melyek során a táj szinte valamennyi jellegzetes dallamát magnetofonba énekelték. De nemcsak a gazdag repertoár tekintetében emelkedtek ki környezetükből, hanem sajátos előadási stílusukkal is, mely a szabolcsi-szatmári táj hagyományvilágából, családi örökségből és egyéni izlésből-tehetségből ötvöződött.

Lázárné Kecán Johanna lassú tempójú dalaiban különösen sok díszítést alkalmaz. A díszítéseket többnyire ugyanolyan erősséggel énekli, mint a szorosan vett dallamhangokat, ami különleges hajlékonyságot és intenzitást eredményez. Nem halk, rövid átmenőhangokról van tehát szó, melyek a magyar népdalok díszítésében a leggyakoribbak, hanem a dallamvonalat kiemelő, abba szervesen beépülő zenei fordulatokról. Így adja elő például egy régi ötsoros dallam – a „Lóra, csikós, lóra” – változatát (**070**), melyet rabénekként ismer (mint cekeházi Sivák Barnabás is, **068**). A veretes, régi szöveg szereplői ebben a variánsban fogságban sinylődő *nyíradonyi* legények.

(**070**)

1. Amoda van egy ház, Törvényszék a neve,
Törvényszék a neve.
Amit abban főznek, Keserű a leve.

2. Oda van lezárva Négy adonyi legény,
Négy adonyi legény.
Ott tölti napjait Éhen, szomjan szegény.

3. Repülj, madár, repülj Szegeden keresztül,
Szegeden keresztül!
Nézd meg a babámat, Maga van egyedül.

4. Talpig vasba verve, Bokáig a vérbe,
Bokáig a vérbe.

Szeme be van esve A nagy sötétségbe.

5. Cellának fedele Takarózó subám,
Takarózó subám,
Kígyó-békák szeme Világító gyertyám.

6. Testvérek, rokonok, De hűtlenek vattok,
De hűtlenek vattok!
Nehéz rabságimba Meg sem látogattok.

7. Majd ki fogok menni, Nem fogok rab lenni,
Nem fogok rab lenni.
Testvéri „hűséget” Vissza fogom adni.

Általában a szabad ritmusú, *rubato* dalok tág teret engednek a zenei ornamentálásnak, hiszen ezekben nem kell az ütemek megszabott méretéhez-idejéhez igazodni. Lázárné azonban legalább ilyen gazdagon díszíti a feszes ritmusú lassú dalokat is. Van a tájnak egy olyan régi dallamtípusa – a „Kiszáradt a tóból mind a sár, mind a víz” kezdetű –, mely kötetlen ritmussal és táncdalként egyaránt elterjedt. Lázárné mindkét változatban szokta énekelni. Közülük a *giustot* választottam ki bemutatásra – „Amerre én járok, még a fák is sírnak” szöveggel –, melynek zenei ékesítése semmiben sem marad el a *rubato* dallamé mögött. Sőt itt a díszítés még jelentősebb szerepet is kap azáltal, hogy a dallamhangok igen lassú mozgását kiaprózza, élénkíti (071). A valamivel gyorsabb tempójú táncdalokban Lázárné már kevesebbet díszít (072–076), ezek előadása közelebb áll a hagyomány átlagához, de éneklése ilyenkor is jóízű, élményszerű, akár régi stílusú, ereszkedő (073), akár új stílusú dalokról van szó. Előadási szokásai nem a dalok stílusához, inkább azok tempójához igazodnak.

(071)

1. Amerre én járok, még a fák is sírnak,
Gyenge ágairól levelek hullanak.
Hulljatok, levelek, takarjatok engem,
Mer az édesanyám sírva keres engem.

2. Elátkozott engem a jó édesanyám,
Hogy a fekete föld szakadjon le reám.
Nem csak a fekete, a sárga homok is,
Nem bánom én, rózsám, ha már meghalok is.

(072)

1. Esik eső, jaj de szépen csepereg,

A szeretőm a szobájába kesereg.

Ki-kinyítja a szobája két ablakát,

Úgy hallgatja az eső suhogását.

2. Szombat este megkértem a babám,

De nem adott hozzá az édesanyám.

Most bánja, hogy mér nem adott hozzája,

Ország-világ lett a lánya hazája.

(073)

1. Esik az eső, fűjdogál a szél,

Ázik a szegény fuvaroslegény.

Egész héten fuvarozni jár,

Vasárnap délután a lányok után jár.

2. Esik az eső, jaj de fúj a szél,

Ázik a szegény szógalegény.

Egész nap a határon kaszál,

Szombaton este a babájáho' jár.

(074)

1. Fekete tyúk szedegeti a szemet,

De semmirevaló legényt szeretek!

Nem bánom én, ha semmirevaló is,

Semmirevaló vagyok én magam is.

2. Tiszta búzát vittem én a malomba,

Most vagyok én a babámmal haragba.

Addig leszek a babámmal haragba,

Még a búza le nem jár a garatba.

3. Még olyan legény kezd utánam járni,

Ki még a rendet se tudja levágni.

Hiába jársz, úgysem adok zsebkendőt,

Legyen az a jó anyád a szeretőd!

(075)

1. Kék ibolya, ha leszakítanálak,
Mit mondanál, babám, ha elhagynálak?
Azt mondanám, verjen meg a Teremtő,
Sose vótál igazszívű szerető.

2. Kék ibolya búnak hajtja a fejét,
Égi harmat nem locsolja a tövét.
Szállj le, harmat, a kék ibolya tövére,
Most találtam egy igaz szeretőre.

(076)

1. Nyíradonyi hegyek alatt Barna legény zabot arat.
Zabot arat a fekete lovának, Szeretőt keres magának.

2. Nyíradonyi hegy aljába Eltörött a lovam lába.
Gyere, babám, térítsd meg a károm, Úgyis te leszel a párom!

◆ További hangfelvételek:

„Én vagyok az édesapám bérese” Bodza Klára–Vakler Anna: *Magyar Népi Énekiskola IV.* 57.

„Férjhez adták a nénémet a báró fiához” (AP 9239h) Bodza Klára–Paksa Katalin: *Magyar Népi Énekiskola I.* 148. Magyar Népzenei Antológia 4_198.

„Kis pejlovam az Alföldet kapálja” (AP 9923d) Magyar Népzenei Antológia 4_203.

„Kossuth Lajos udvarába van egy terebélyes diófa” (AP 9924a) Magyar Népzenei Antológia 4_209.

„Nyitva van a barna kislány ablaka” (AP 9923e) Magyar Népzenei Antológia 4_206.

Barnucz Mihályné Kecán Irén

A *nyíradonyi* Kecán családból három leány is híressé vált, mint kiváló énekes. Közülük a legfiatalabb Irén, aki 1918-ban született a nyolcgyermekes család hetedik tagjaként. Nővérei, Amália és Johanna mellett, akik elnyerték a „Népművészet Mestere” kitüntető címet, Irén kissé háttérbe szorult, pedig hangfelvételeiből többet is lemezre válogattak, és dalanyagának monografikus vizsgálatára is sor került Szalay Olga jóvoltából.

Irén elbeszéléseiből kiderül, hogy nagyanyja és anyja egyaránt jó énekesek voltak. „Mikor disznóvágás volt nálunk – emlékezett vissza – vagy télen, mikor fontunk, akkor a nagymamám nagyon szépen tudott mulatni. Nagyon szép hangja volt. Tátott szájjal hallgattuk, mint gyerekek.” Az édesanyjának nem kis gondot okozott, hogy nyolc leánynak kellett elkészítenie a hozományt, megszöni a sok vászonneműt, mégis jókedvvel, és általában dalolva végezte a munkáját. A lányokat korán dologra fogta, öt-hatéves korukban már kislibát őriztek. Kellett a toll a sok vánkösba, dunnába. Az iskolázást a Kecán családban kevésbé tartották fontosnak, Irén mindössze négy elemi végzett. Mint serdülő leány, szívesen járt a fonóba, melyet elmondása szerint *Nyíradonyban* úgy szerveztek meg, hogy „egyik este egyikünknel, másik este másikunknál fonogattunk. Mindenkinek eljött a szeretője.” A fonó a munka és egyúttal a párválasztás alkalma is volt, ahol az időt főként dalolással mulatták, és így a családból örökölt dalok mellé újabbak és újabbak kerültek. A szerelmi és a tréfás szövegű dalok mellett a lányok a katona nótákat is nagyon kedvelték (077, 078).

(077)

1. Péterfia laktanyára rászállott a páva,
Vizet merít a szájába a reguták számára.
Mosdjatok, reguták, mert porosok vagytok!
Azt csak a jó Isten tudja, mikor szabadultok.

2. A pokrócom négy sarkára vágom a nevemet.
Átadom a szerelvényem a hétbelieknek.
Hadd olvassa, sej, haj, a bundás reguta,
Kinek van még ide hátra harminchat hónapja.

„hétbelieknek” = az 1907-ben született újoncoknak; „bundás reguta” = katonai szolgálat kezdetén tartó újenc, akinek borjúján [hátizsákján] még nem kopott meg a szőr

(078)

1. A bökönyi bíró úr kapujába

Megakadt a ruhám a rózsafába.
Rózsafa bokor, ereszd el a ruhámat,
Hadd öleljem meg a kedves babámat!

2. Sem a sörteől, sem a bortól mulatok,
A bökönyi kislányoktól búcsúszok.
Szervusztok, gyerekek, Isten veletek, leányok,
Már én többet tihozzátok nem járok.

Keczán Irén tizenhét éves korában ment férjhez Barnucz Mihályhoz a szomszédos *Bököny* községbe. Mint dolgos, jóhangú, társaságkedvelő asszony, a faluban megbecsülést vívott ki magának. Hosszú ideig a helyi pávakör egyik szólistája volt.

Aki akár csak egyszer is hallotta őt énekelni, erős és rendkívül mély alt hangját rögtön felismeri. Előadási stílusa hasonlít nővéreiéhez, de bizonyos egyéni jegyeket is hordoz. Mindhárman kedvelik a lassú tempót, de ő éneklük a leglassabb dalokat. A díszítményei pedig, melyeket ő is gazdagon alkalmaz, kevésbé variálódnak. Egy-egy jólsikerült fordulat – melyet testvérei is használnak – nála mintegy megszilárdul, és változatlan formában ismétlődik. Ilyen például egy háromhangos megoldás, a dallamhangról le- majd visszalépő fordulat, melyet *A megszólaló halott* balladájának részletében figyelhetünk meg (079). Erről a dallamról egyébként megjegyezte, hogy „ez ilyen halkán szép, hajlítgatva “ – vagyis lassan és díszítve. (A ballada egy másik kiváló alföldi énekes, Nyeste András előadásában is meghallgatható: 085. Érdemes összehasonlítani a két éneklést, az egyezéseket és eltéréseket mind a dallam főhangjai, mind díszítőhangjai tekintetében.)

(079)

1. Hajnallik, hajnallik, De nem jól hajnallik.
Az adonyi határ felől Szomorú hír hallik.

2. Megöltek egy kocsist Hatvan forintjáért,
Belelőkték a Tiszába Piros pej lováért.

3. Tisza be nem vette, Partjára vetette.
Arra járt egy hajóslegény, a Hajójába tette.

A ballada után egy halottas ének következik, ebben is „megszólal” a halott: „Megváltó Jézusom, megyek tehozzád / Ne fordítsd el tőlem jószágos orcád... / Én szeretetteim, ó ne sírjatok, hanem Jézusomhoz imádkozzatok” (080). A megrendítő szöveg hangulatához

különösen jól illik Barnuczné mély hangja és a bonyolult díszítőfigurák komoly pompája. Ugyanezt a dallamot egyébként – mely egy 17. századi egyházi népének változata – a katolikus templomokban manapság is énekelik („Hol vagy, én szerelmes Jézus Krisztusom...” szöveggel), de minden zenei ékesítés nélkül.

(080)

1. Megváltó Jézusom, megyek tehozzád,
Ne fordítsd el tőlem jószágos orcád!
Ne tekintsd, ne tekintsd sok-sok vétkem,
Irgalmazz, kegyelmezz, Jézus, nékem!

2. Be van már szentelve kihűlt tetemem.
A mély sírgödörben ott az én helyem.
Most már búcsúcsókra nyújtom ajkam,
Ó, Jézusom, könyörülj meg rajtam!

3. Én szeretetteim, ó, ne sírjatok,
Hanem Jézusomhoz imádkozzatok,
Hogy vegye magához mennybe lelkem.
Jézusom, üdvömet nálad lelem.

Barnuczné Keczan Irén csekély iskolázottsága ellenére intelligens, jó ítélőképességgel rendelkező asszony volt. Miután a népzene kutatók sok időt töltöttek nála, lassanként kiismerte szempontjaikat és később már maga figyelmeztette őket egy-egy elmaradt kérdésre, amelyet a dalokkal kapcsolatban esetleg elfelejtettek feltenni neki. Éneklésének értékeire is szerette felhívni a figyelmüket, egy-egy dúsabban díszített dala után nem csekély büszkeséggel jegyezte meg: „Na ezt is jól megtekergettem!” Bár a szakemberek elismerésének örült, a kedvükért előadási stílusán nem változtatott, a siker érdekében nem esett túlzásokba, nem vált modorossá. Autentikus előadási stílusát az a hűség tartotta meg, amellyel a nyírségi énekes hagyomány íratlan szabályaihoz igazodott. Ezt tapasztalhatjuk általánosan ismert új stílusú dalaiban (081, 082) és egy tréfás szövegű ereszkedő-kvintváltó dalában is (083).

(081)

1. Akkor szép az erdő, mikor zöld,
Mikor a vadgalamb benne költ.
Olyan a vadgalamb, mint a büszke lány,
Sírva jár a legények után.

2. Elvágтам az ujjam, de nem fáj,

Fügefá levelet raktam rá.
Fügefá levele éjjel harmatos,
Kicsi a szeretőm, de csinos.

(082)

1. Mikor hozzád jártam, babám, mindig haragudtál.
Szóltam hozzád, te még nem is szóltál.
Kialhatod felőlem magadat,
Nem ölelem át a vékon, karcsú derekadat.

2. Magosan repül a daru fenn a levegőben.
Nem beszéltem a babámmal a héten.
Majd beszélek a bökönyi réten,
Keselylábú lovát legelteti kötőféken.

(083)

1. Az én uram olyan kedves, Amit főzök, mindent szeret.
Meksütöm a csirke szárnyát, Csókkal adja rám az áldást.

2. Az én uram akkor dörög, Mikor én puliszkát főzök.
Megleli a göröcsöt benne, Kanállal ad a fejemre.

3. Ki az urát nem szereti, Sárgarépát főzzön néki.
Jól megsózza, paprikázza, Hogy a hideg is kirázza.

Irodalom

Szalay Olga: Egy nyírségi parasztasszony népdalkészletének földrajzi összefüggései.

Zenatudományi dolgozatok 1980. MTA–ZTI, 19–57.

Paksa Katalin: *A magyar népdal díszítése.* MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 1993, 59. o.

Bodza Klára–Paksa Katalin: *Magyar Népi Énekiskola II.* Magyar Művelődési Intézet, Budapest 1994¹, 2010⁵, 24–25. o.

❖ További hangfelvételek:

„Barna kislány hat párnája” (AP 10.962e) Bodza Klára–Paksa Katalin: *Magyar Népi Énekiskola I.* 147. Magyar Népzenei Antológia 4_191.

„Beteg a szeretőm, az ágyba fekszik” (AP 11. 230h) Magyar Népzenei Antológia 4_204.

„Én Istenem, de víg voltam ezelőtt” (AP 6930m) Magyar Népzenei Antológia 4_190.

„Ez a falu, ez a falu egy nagy szomorúság” (AP 1134c) Magyar Népzenei Antológia 4_210.

„Jaj, Istenem, Uram, kinek tegyek panaszt” Bodza Klára–Paksa Katalin: *Magyar Népi Énekiskola II.* 46.

Nyeste András

A kiváló népi énekesek között nem ritka, hogy a népművészet más ágaiban is kiemelkedő teljesítményt nyújtanak. Az egyik legjobb moldvai énekesasszony például remek mesemondó is volt egyúttal, egy kalotaszegi asszony meg a dalolás mellett szép hímzések készítésével foglalkozott. Még gyakoribb azonban – és ez a tánc és zene összetartozása miatt természetes – hogy a zenei tehetség jeles táncudással párosul.

1955-ben intenzív néptáncgyűjtések folytak Martin György vezetésével a Felső-Tisza vidéken. Ekkor készültek az első filmfelvételek a hatvanéves *kállósemjéni* juhász, Nyeste András táncáról. Nemcsak a néptánc kincs újabb rétegébe tartozó verbunkot, valamint lassú- és gyors csárdást tudta, hanem a régi fegyvertáncokból kialakult – már inkább csak a cigányok közt fennmaradt – „botoló”-t, és az úgynevezett „oláhos”-t, ezt az ugrós-típusú táncot is, melyet mások csak töredékes formában ismertek ezen a tájon. (Ez utóbbi klasszikusan formált táncát egyébként később a koreográfusok színpadra is alkalmazták.) Nyeste András táncudása a maga archaizmusában egyedülállónak bizonyult, és a néptáncgyűjtés során szinte véletlenül derült ki, hogy így van ez éneklésével is. Ezért aztán ugyanekkor hangfelvételeket is készítettek vele. Később, 1963-ban Dancs Lajos gyűjtött tőle dalokat, majd 1972-ben ismét néptánckutatók és népzene kutatók közösen, táncfilmzés kapcsán. Összességében a gyűjtők inkább a táncára koncentráltak, de a magnetofonra vett zenei anyaga – bár nem túl sok – szintén rendkívül figyelemre méltó. Nyeste András régies dalkincsével ugyan más énekesek is vetekedhetnek, előadásmódja azonban igazi ritkaságnak számít. Ő az ún. „pásztoros” előadásmód egyik legkiválóbb alföldi képviselője.

A pásztorkodás, mint ősfoglalkozás, kedvez az archaizmusok fennmaradásának. A falusi élet változásai alig-alig érintik a pásztort, aki ideje nagy részét a közösségtől távol, magányban vagy mindössze néhány társával tölti el. A foglalkozás többnyire generációkon át öröklődik, és vele együtt a paraszti hagyománytól némileg különböző, sajátos színezetű pásztorkultúra. Zenei téren ez már a dallamformálásban is megmutatkozik, a pásztoremberek ugyanis általában gyakrabban és merészebben variálják a dalokat; továbbá szívesen alkalmaznak díszítéseket olyan vidékeken is, ahol a falusiak körében ez már nem szokás; hangvételük pedig érzelmekkel teli, kitárulkozó. Az egyéni érzelmek közvetlen megnyilatkozását jellegzetes előadási eszköztárunk teszi lehetővé: a hangerősség változtatása, a dinamika, hirtelen hangsúlyok, váratlan, rövid szünetek, olykor csuklás-szerű effektusok. Ami dalanyagukat illeti, természetesen a pásztor-témákhoz vonzódnak elsősorban. Nyeste

András dalai közül is legtöbb a pásztoreletről szól. Ilyen a „Lóra, csikós, lóra” kezdetű, Magyarország északkeleti részén ismert, régi stílusú pásztordal **(084)**.

(084)

1. Lúra, csikós, lúra, elszaladt a ménes!
Csak egyedül maradt a pányván a nyerges.
Lúra, csikós, lúra, nem a csárda felé!
Mind elment a ménes Lengyelország felé.

2. Mellette bojtárom, számára van adva.
Kijáró kancáknak mind oda van az ára.
Számolj meg, bojtárom, kijáró kancákról,
Én is elszámolok a negyedfűs tinókról.

„számára van adva” = rá van bízva; „számolj meg” = adj számot; „negyedfűs” = negyedik évében járó

Az egykori pásztor, Nyeste András, a *Megszólaló halott* balladájának elejét, a „Megöltek egy legényt” szöveget – jellemző módon – így alakította át: „Megöltek egy *csikóst*” **(085)**. A pásztorkodással kapcsolatos az „A csikósok, a gulyások” kezdetű dal is, melyet nem a szokásos a feszes csárdás tempóban, hanem az előzőekhez hasonló szabad ritmussal énekelt **(086)**.

(085)

1. Hajnallik, hajnallik, De nem jól hajnallik.
A semenyi határ felől Szomorú hír hallik.

2. Megöltek egy csikóst Hatvan forintjáér.
Belelőkték a Tiszába Piros pej lováér.

3. Tisza be nem vette, Partjára vetette.
Arra ment egy halászlegény, a Bárkájába vette.

4. Tisza be nem vette, Partjára vetette.
Arra ment egy halászkislyány, a Bárkájába vette.

(086)

1. A csikósok, a gulyások Kis lajbiba járnak.
Azok élik a világukat, Sej, haj, de mer párostúl járnak.

2. Lám, én szegény bojtárlegény Csak magam, egyedül.

A pásztorok szabad és kemény életmódjuk miatt többre tartották magukat a „földtúró” parasztoknál, és ez az öntudat viselkedésükön is meglátszott, dalaikban is megfogalmazódott. Korlátokat nehezen viselő magatartásuk miatt könnyen összeütközésbe kerültek a törvénnyel. A jószág eltulajdonítását – főleg a betyárvilág idején, a 19. században – nem tartották komoly bűnnek, maguk is fogyasztottak a gondjaikra bízott állományból, az elveszett vagy elrabolt állatokat azután lopottakkal pótolták. Amint a dalban is hallottuk: „Hogy élek meg, ha nem lopok, / Sej, haj, rongyos bankó nélkül?” A pásztorkodás és a betyárélet sok tekintetben hasonlított és olykor össze is fonódott. Nyeste András dalkincsében – a múlt örökségeként nem véletlenül – a pásztordalok mellett a betyárdalok, betyárballadák és rabénekek foglalnak el megkülönböztetett helyet. Következő dala a betyár elfogását szürrealista képben jeleníti meg: „Csütörtökön virradóra / Ültem a *bánathajóra*. / Alighogy elszenderedtem, / Kilenc pandur van mellettem” (087). Majd egy „rabi nóta” vagyis rabének következik (088), melynek személyes vonatkozása is van. Nyeste András ugyanis a szegedi börtönben tanulta: „Ott tanultam valamikor a Csillag börtönbe. Vótam én ott vagy két esztendőt. Hát ugye egymást megsértettük. Verekedtünk, ilyen kampós végű bottal. Négyen vótunk hozzá. Egy aztán meghalt szegény. Két évet kaptam érte.” Ami a dallamokat illeti, mindkét dal zenei anyanyelvünk keleti eredetű, pentaton örökségéből formálódott.

(087)

1. Csütörtökön virradóra Ültem a bánathajóra.

Alighogy elszenderedtem, Kilenc pandúr van mellettem.

2. – Zsandár urak, mit kerestek, Talán énértem jöttetek?

– Érted jöttünk, el is viszünk, Nagyváradon rabbá teszünk.

3. – Mondd meg a tömlöctartónak, Ne örüljön rabságomnak!

Mert ha rabságomnak örül, Kés forog a szíve körül.

(088)

1. Édesanyám, ha eljössz Szegedébe,

Ne keressél engem a vendéglőben!

Gyere végig a szegedi főutcán,

Megtalálsz a Csillag börtöny udvarán.

2. Cserepes a Csillag börtöny teteje,

Elevenen vagyok beletemetve.
Elevenen eltemetve búsulok,
Mert azt hiszem, soha nem szabadulok.

3. Jaj, Istenem, jaj de magos ez az ég,
Mikor nekem egy font kenyér az ebéd!
Egy font kenyér, meszely leves, semmi más,
Vacsorára egy irgalmas kiáltás.

„font” = régi súlymérték, kb. fél kg; „meszely” = régi űrmérték, kb. 3 dl.

Nyeste András balladái a szövegműfaj újabb rétegébe tartoznak. Főként azokat kedvelte, amelyek szereplője betyár vagy pásztor. A *Báró lány és a gulyás* balladájának szövege a 19. század huszas-harmincas éveiben keletkezett. A történet a gulyásról szól, aki Szendre báró lányát – a leány unszolására – megszőkteti, mire a báró elfogatja és felakasztatja (089). Nyeste András változatában a gulyás meg is van nevezve: *Geszten Jancsi*. A névnek itt különleges jelentősége van, mivel – némi módosulással – a helyi betyárhagyományra utal. Ezen a tájon betyárokodott ugyanis *Geszten Jóska*, aki az 1848-as szabadságharc idején annyira népszerű volt, hogy az általánosan ismert betyárdalokat is az ő nevével énekelték. Részt vett a szabadságharcban, de később újra elfogták és szökés közben lelőtték. A történeti események elhomályosodtak, de a név tragikus csengése miatt alkalmas volt arra, hogy a balladába bekerüljön. Nyeste András a balladát a szöveg keletkezésénél későbbi, új stílusú dallamhoz kapcsolta. Kevesebb díszítést használ, mint régi dalaiban, éneklése egészében mégis a pásztoros előadásmód jellegzetességeit mutatja.

(089)

1. Szépen legel Geszten Jancsi gulyája,
Báró kislyán maga sétál utána.
Még messziről kiáltja a bojtárnak:
– Szívem, bojtár, terítsd le a subádat!

2. – Nem terítem én itt le a subámat,
Itt a csárda, behajtják a gulyámat.
– Mán te avval, szívem, Jancsi, nem gondolj,
Kiváltja azt édesanyám, ha mondom.

3. – Váltsa ki hát, édesanyám, a gulyámat!
A bojtárral töltöttem éjszakámat.

– Lányom, lányom, lányomnak se mondalak,
Ha én téged egy bojtárnak tartalak.

4. Szendre báró felpattan a lovára,
Egyenesen a hortobágyi pusztára.
Azt kérdezte a számadó gulyástúl:
– Nem láttad-i kikínyszemű lányomat?

5. – Nem láttam én, báró uram, ha mondom.
Három napja a bojtárom oda van,
Három napja a bojtárom oda van,
Bizonyosan a kisasszony azzal van.

6. Falu végén most faragják azt a fát,
Amelyikre Geszten Jancsit akasszák.
Fújja a szél gyócsingit, gyócsigatyáját,
Most bánja már, mér szeretett bárólyányt.

Irodalom

Előadásmódjáról: Paksa Katalin: *A magyar népdal díszítése*. MTA Zenetudományi Intézet,
Budapest 1993, 59. o.

Sőreg Pálné Mihályi Zsófia

Zenta város múzeumával, gimnáziumával és zeneiskolájával, vadgesztenyefákkal szegélyezett Tisza-parti sétányával igazi urbánus település. Ami az odalátogatónak föltűnik, az az, hogy itt szorosabbak a társas kapcsolatok, mint a magyarországi városokban, és itt még szokás énekszóval „mulatni”. Főként névnapokon-születésnapokon a polgári, értelmiségi társaság is szívesen dalol csoportosan nemcsak magyarnótákat, régi kuplékat, hanem népdalokat is. Ezek a dalok az új stílus köréből kerülnek ki. Zenei téren nincs áthidalhatatlan szakadék, merev elkülönülés falu és város között, aminek az az oka, hogy Zenta szoros, eleven kapcsolatot tart környezetével. A várost számos kis település, falu és tanya veszi körül, ahonnét sokan járnak be piacozni vagy akár állandó munkára. A fiatalok a városban folytatják tanulmányaikat és közülük nem egy később itt telepedik le. Gyakran a rokonság egyik fele városon, másik fele faluban él és közösen tartják a családi ünnepeket.

A vidék népzeneje a dél-alföldi dialektus része. A régi stílusú dalok ritkábbak erre felé, és inkább csak a pásztorcsaládokban öröklődnek. Általánosan kedvelik, szívesen éneklük viszont az új stílusú dalokat. Sőreg Pálné Mihályi Zsófia repertoárját is szinte kizárólag új stílusú dalok alkotják. 1905-ben született Zenta mellett, a *Felsőhegy*hez tartozó *Gombosfalu* nevű tanyán. Élete sok munkában és szegénységben telt el. Az első hangfelvételeket Burány Béla zentai orvos és Tripolszky Géza zentai múzeumigazgató készítette vele az 1960-as években, később Kiss Lajos népzene kutató is gyűjtött tőle. Előadói stílusának meghatározó vonása a természetesség és a jó kedély. Nem vált széles körben ismert, híres énekessé, dalai közül néhány mégis hanglemezre került: a „Magyar Népzenei Antológia” alföldi népzene t bemutató albumában – egyebek mellett – ezek képviselik az Alsó-Tisza vidék zenei kultúráját. Elsőként az „Antológiá”-ban szereplő két katonanótáját hallgatjuk meg (090, 091). Sőregné Mihályi Zsófia szülőföldje 1920 óta Jugoszláviához, illetve ma már Szerbiához tartozik, a nóta szövegében a katona lova mégis *Magyarországot* kerülte meg. A második dal szövege már a helyi viszonyokhoz igazodott: „Titó marsal udvarában van egy magas diófa”, és „Édesanyám levelet írt a Titónak magának / Ne sorozzon több katonát, nagyon sok már az árva”. Sőreg Pálné kisgyermekkorában még bizonyára „Ferenc Jóska”-t énekeltek.

(090)

1. Sej, az én lovam megérdemli a zabot,
mer Megkerülte kétszer Magyarországot.
Harmadszor is meg akarta, sej, de kerülni,
Sej, de az apám nem akarta engedni.

2. Sej, szombat este érkeztem a csatábu,
Leesett a vas a lovam lábáru.
Nyisd ki, kovács, azt a füstös műhelyajtódat,
Sej, vasald meg az almásderes lovamat!

(091)

1. Titó marsal udvarába sej, haj, van egy magas diófa,
Oda van a kis pej lovam estétől reggelig pányvázva.
Fényes annak a zablája, cukros a babám pici szája.
Lehajtom a bús fejemet rózsám ölelő két karjába.

2. Édesanyám levelet írt, sej, haj, a Titónak, magának,
Ne sorozzon több katonát, sej, haj, nagyon sok mán az árva.
Mert az árvát az ág is sajnálja, a Titó maga is.
Így hát, csárdás kisangyalom, árván hagylak téged tovább is.

Az új népdalstílus zenei eszközei szerényebbek a régebbi stílusokénál. Itt az első és az utolsó dallamsor mindig azonos, és a második sor végződése is csupán kétféle lehet: a kvint vagy az alaphang; a tempó pedig lényegében kötött, feszes. Az egyhangú szabályosságot azonban jólesően töri meg a gyakran előforduló *ütemváltás*, vagyis hogy egy dalban többféle ütemnem fordul elő. Sőregné Mihályi Zsófia dalaiban rendkívül gyakoriak a 4/4, 2/4, 4/4 felépítésű tripodikus sorok (090, 092, 096). A zenei változatosságot fokozza a szöveghez alkalmazkodó pontozott ritmus, mely versszakról versszakra módosul a szöveg szótag-hosszúságához igazodva. Még további fogások is szolgálják a ritmus eleveenségét, játékosságát. Gyakran alkalmaz a sorok elején a szöveghez voltaképpen nem hozzátartozó szócskákat – legtöbbször a *de* szócskát, – melyek nem akasztják meg a tempót, idejük ugyanis a megelőző szünetekből vonódik el (092–094). Kedveli ezen kívül a ritmusaprózást, vagyis azt, hogy egy hosszabb hang helyett a további versszakokban két rövidebbet énekel. Ezt *zenei* indítékokból teszi, és a szöveget hozzáalakítja, kipótolja. Példaként vegyük szemügyre egyik katonanótájának (092) versszak-kezdő sorait. 1. versszak: „Barna menyecske fehér, meszelt szobája”, 2. versszak: „Barna menyecske, mit ér a te életed” helyett: „Barna menyecske, *hát* mit ér a te életed”, 3. versszak: „Barna menyecske *az* levelet írt férjének”. Ami a dallamdíszítést illeti, ennek alig van szerepe a dél-alföldi új stílusú dalokban. Legfeljebb néhány rövid, előlegezés-szerű, alig hallható ornemens fordul elő, vagy nagyobb hanglépések esetén a távolságot csúszással – zenei szóval *portamento*-val – hidalja át az énekes. De még ezek az apróbb fogások is hozzájárulnak Sőreg Pálné előadásának természetességéhez,

személyességéhez. Általában erős, harsány hangon énekel, és olykor bizonyos hangcsoportokat még nagyobb intenzitással, nyomatékkal emel ki.

(092)

1. Barna menyecske fehér, meszelt szobája

Másfél évig lesz az fekete gyászba,

Másfél évig lesz az fekete gyászba,

Még az ő férje szenved Dalmáciába.

2. – Barna menyecske, hát mit ér a te életed,

Ha nincs itthon aki téged öleljen.

– Nincsen bizony, lenn van Dalmáciába,

Ott sütögeti a fegyverit a csatába.

3. Barna menyecske az levelet írt férjének:

– Gyere haza, kedves párom, ha lehet!

– Hazamennék, de nincs annyi dinárom,

Amivel én a vonatjegyet kiváltom.

(093)

1. Bimbó vótam, mikor én megszülettem,

Rózsa vótam, mire katona lettem.

Rózsa vótam a babám ablakába,

Elhervadok Olasz-Lengyelországba.

2. Fekete felhőből esik az eső.

Ne hizelegj, nem vagy igaz szeretőm!

Nem vagy igaz, meglátszik a színedről,

Meg arról a világoskék szemedről.

3. Fölsőhegyre befütyült már a vonat,

Postáslegény levelet szed le róla.

– Postáslegény, add de a levelem,

Hagy olvasom, mit írt az én kedvesem!

(094)

1. Szépen szól a fülemüle hajnalba,

Négyes huszár heverész az ágyába.

– Kelj föl, huszár, a lovatat pucóni,

mer Reggel hat órára ki kő' rukkóni.

2. Kirukkolunk a kaszárnya elébe,
Százados úr odavágtat elébem.
Elkiáltja: – Hős fiaim, előre,
Egyenesen lemegyünk a harctérre!

3. Még azt mondják, hogy huszár a szeretőm,
De a huszár az nem igazi szerető.
Mert ha engem ő igaz szívből szeretne,
Maga mellé a nyeregbe ültetne.

4. – Gyenge vagy még, kisangyalom, a lóra,
mer Játszik a ló, te meg leesnél róla.
Majd ha egyszer én ülök a nyeregbe,
Játszhatsz velem a csillagos nagy égbe.

Bár Sőregné Mihályi Zsófia szülőföldjén, *Gombosfaluban* az új népdalstílus az uralkodó, mellette néhány régies szokás is élt még itt a 20. század elején. Sőregné Dr. Burány Béla kérdései nyomán így emlékezett a pünkösdi köszöntőre:

„Bementünk. Dícsértessék a Jézus Krisztus!

Piros pünkösdi napján hajnalba születtem.

András, bokrétás, feleséges, mátkás,

Jól meghúzzad, jól meghúzzad a lovadnak száját, hogy

Ne tipedje, ne tapodja piros pünkösdi napját!

– Akkor utána adtak maguknak valamit?

– Adtak, adtak akkor nekünk. Vagy kalácsot adtak vagy pízst adtak. Többnyire pízst adtak akkó.

– Értem. Szóval nem énekelték, csak így.

– Nem, csak így verseltük.

– Hát többen voltak? Hányan voltak?

– Úgy csak a család vót. Mer anyámnak vót tizenkét gyereke, azt akkor úgy mentünk.

– Minden házhoz mentek?

– Na, úgy az ismerősökhön. Hát így jó-jó, majdnem minden házhon elmentünk, a közeli szomszédokhon, mer tanyán laktunk.”

A jugoszláviai háború (1991–95) a környékbeli családokból többeket – főként a katonaköteles fiatal férfiakat – hazájuk elhagyására kényszerített. A rokoni szálak

szétszakítottsága, a létbizonytalanság és megfélemlítettség ellenhatásaként, mintegy szellemi védekezésül spontán módon azóta egyre több hagyományörző népdalcsoport alakult a vajdasági magyarság körében. Évi „durindó”-nak nevezett találkozójukon ma már több mint száz együttes szerepel. Repertoárjuk legelevenebb részét a Sőregné dalaihoz hasonló anyag alkotja.

(095)

1. Házunk előtt magos jegenyefa, földre hajlik az ága.
Tetejébe páratlan vadgalamb, hangzik a zokogása.
Páratlan vadgalamb csak azt turbékolja, hogy de árva vagyok!
Bejártam a széles nagyvilágot, szeretőmnek párjára nem tanálok.
2. Barna kislány rózsás levelet ír, ráborult az asztalra.
Kérdi tőle a jó édesanyja: – Mondd meg, lányom, mi bajod?
– Ne kérdezze tőlem a jó anyám, tudja mi bajom:
Másfélélves huszár a galambom, éjjel-nappal siratom.
3. Barna legény az rózsás levelet ír, ráborult az asztalra.
Megszólítja a jó kapitány úr: – Mondjad, fiam, mi bajod?
– Ne kérdezze a jó kapitány úr, tudja mi bajom:
Férhöz ment a kedves kisangyalom, éjjel-nappal siratom.

(096)

1. Összefolyik a kis Körös a Dunával,
Összeilleg én a kedves babámmal.
Mit bánom én, hogyha illik, hogyha de nem is,
Barna a babám, barna vagyok magam is.
2. Ablakjaimba három cserép muskántli.
Ha nem szeretsz, nem muszáj hozzám járni.
Első szavad nem tudom elfelejteni,
Így jár aki a más babáját szereti.
3. Nem fúj a szél, nem forog a szélmalom.
Levél által izent már a galambom.
Nem kő' nekem sem levele, sem ő de maga,
mer Legyalázott már véle az édesanyja.

◀ További hangfelvétel:

„Az olájok, az olájok facipőbe járnak” – „Olájos” táncdallam. (AP 16.221/) Paksa Katalin: *Az ugrós táncok zenéje* 2010 CD 62 (= 35e) kotta)